

שחיטת בן פקועה

"וְכָל בְּהֵמָה וְכו' בְּבִהְמָה אֹתָהּ תֹאכְלוּ"

דברים פרק יד פסוק ו

כלומר כל אשר תמצא בבהמה אכול, ועל זה כתב מהרש"א דשפיר אפשר לדרוש זאת גם בפסוק שבפרשת שמיני.

אולם יש להתבונן, שמלבד מה שדרש רש"י בפרשת שמיני דילפינן מתיבת 'בבהמה' היתירה לרבות את השליל, גם בפרשתנו כתב רש"י כי תיבת 'בבהמה' משמע מה שנמצא בבהמה אכול ומכאן אמרו שהשליל ניתן בשחיטת אמו. ולכאורה צריך ביאור למה לי שני לימודים. ואמנם בשלמא על הלימוד שכתב רש"י כאן לא קשיא, יען זהו לימוד ממשמעות ומה אכפת לן שיש משמעות לדבר זה בכמה פסוקים, אך מה שפירש רש"י בפרשת שמיני שהוא מתיבתה יתירה, זה צריך ביאור למה לי תיבתה יתירה זו בפרשת שמיני אם כבר יש משמעות ללימוד זה בפרשת ראה. ובלא"ה צ"ב מדוע פעם למד ממשמעות ופעם למד מיתור. ועכ"פ מה שלמד ממשמעות תיבת 'בבהמה', ייתכן שזה נמי כמו שפירש מהרש"א שהוא בצירוף 'כל' דכתיב ברישא וכאילו כתוב 'כל בבהמה' שמשמעותו כל מה שבבהמה מותר לך לאכול והיינו גם בן פקועה.

ובמאי דחזינן דאיפלגו רבנן ורבי מאיר האם ההיתר הוא גם בבן תשעה חי, הנה מבואר שם ברש"י במשנה בקצרה, שרבי מאיר סובר שהחודשים שכלו לו גורמים לעשותו בהמה בפני עצמה, ולהכי לא נתרבה להיתר מ"כל בבהמה תאכלו", ואילו חכמים סוברים שהחודשים עם הלידה הם הגורמים לעשותו בהמה בפני עצמה, וזה שלא נולד נתרבה להיתר מ"כל בבהמה תאכלו". ואמנם הרי מודה רבי מאיר שאם נמצא מת מותר גם בכלל לו חודשיו, ומשום הכי פליג הרא"ש (פ"ד ס"ה) על רש"י, וביאר בדעת רבי מאיר דחודשים ואוירא תרווייהו גרמי, כלומר שהחודשים עם יציאתו לאויר העולם הם שגורמים שיחשב הולד כבהמה בפני עצמה, הא לאו הכי אפילו מת רק לאחר שחיטת האם וכלו לו חודשיו בכל זאת הותר מ"כל בבהמה תאכלו". והרמב"ן כתב ליישב בדעת רש"י, שיש סברא נוספת להתיר את העובר שמת קודם שיצא לאויר העולם, לפי שאין לו היתר שחיטה בגופו הותר מ"כל בבהמה תאכלו", ורק בן תשעה חי שיש שחיטה בגופו לא הותר לרבי מאיר. ואבתי צ"ב במאי פליגי חכמים ורבי מאיר, וכן יל"ע האם רבנן משווים לגמרי בן תשעה חי לבן שמונה ולמת או שמת מחלקים ביניהם.

א. ארבעה צדדים בגדר היתר העובר בשחיטת אמו

ובפשטות מבואר לנו שיסוד הדין והמחלוקת בזה היא מצד לימוד שיש בפסוקים, ואולם כבר חקרו בזה האחרונים בהך דינא דבן פקועה היתר

פלוג' ת"ק ור"מ ומקור היתר בן פקועה

במשנה חולין (עד.) תנן, השוחט את הבהמה, ומצא בה בן שמונה חי או מת, או בן תשעה מת, קורעו ומוציא את דמו. מצא בן תשעה חי, טעון שחיטה וחייב באותו ואת בנו, דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים, שחיטת אמו מטהרתו. רבי שמעון שזורי אומר, אפילו בן חמש שנים וחורש בשדה, שחיטת אמו מטהרתו. [ובגמרא (ע"ה): הקשו שדעת רבי שמעון שזורי היינו תנא קמא (-חכמים) ובמאי פליגי, ואמר רב כהנא 'הפרס על גבי קרקע' איכא בינייהו. והיינו שחכמים מצריכים שחיטה לבן פקועה שנוולד והפרס ע"ג קרקע ור"ש שזורי אינו מצריך. וביאור דעת חכמים ופרטי דין זה יבוארו לקמן (אותיות ו-ז) עיי"ש]. קרעה ומצא בה בן תשעה חי, טעון שחיטה, לפי שלא נשחטה אמו.

ובמקור היתרא דהך 'בן פקועה' הנקרא גם שליל, מצינו בגמרא לעיל (ס"ט.) במאי דתנן התם (ס"ח.) שבהמה המקשה לילד, חותך מעובר שבמעיה ומותר באכילה, שהלימוד הוא ממאי דכתיב בפרשתנו 'וְכָל בְּהֵמָה מִפְּרֶסֶת פְּרָסָה וְכו' בְּבִהְמָה אֹתָהּ תֹאכְלוּ' לרבות את הולד, ופירש שם רש"י ש'בהמה' שבראש הפסוק מוסב על 'בהמה' שבסופו והרי זה כאילו כתוב 'בהמה בבהמה' והיינו בהמה שנמצאת בבהמה תאכלו. ואמנם הקשו על כך, אלא מעתה ששליל נחשב בהמה, ימירו בו, והלא תנן (תמורה י.) שאין ממירין בו. וחזרה בה הגמרא והביאה לימוד אחר דאמר קרא 'וְכָל בְּהֵמָה' לרבות את הולד, כאילו כתוב 'כל אשר תמצא בבהמה אכול'. ואח"כ (ס"ט:) מובא שרב שימי בר אשי חזר ללימוד הראשון, ומאי דקשיא לן אמאי תנן דאין ממירין, תירץ שזה דעת רבי שמעון שמקיש תמורה למעשר, מה מעשר אינו נוהג באברים ועוברים, אף תמורה אינה נוהגת באברים ועוברים.

ובמהרש"א כתב דהך ילפוטא של 'בהמה בבהמה' שהביאה הגמרא היינו מקרא שכתוב בפרשת ראה, דאילו בפרשת שמיני (ויקרא י"ג) לא כתיב ברישא דקרא 'בהמה', דהכי לשון הפסוק שם "כל מִפְּרֶסֶת פְּרָסָה וְשִׁסְעַת שִׁסְעָה פְּרֶסֶת מְעַלְת גֶּרֶה בְּבִהְמָה אֹתָהּ תֹאכְלוּ", אבל העיר שרש"י בפרשת שמיני פירש 'בבהמה' - תיבתה זו יתירה היא לדרשה להתיר את השליל הנמצא במעי אמו, וכתב שאפשר לקיים פירושו לאידך שנויא בסוגין דא"כ כל מפרסת דכתיב ברישא דקרא סמין כפרש"י בשמעתין, ולכאורה תמוה דאדרבא רש"י בסוגין כתב בלימוד זה דלאו מ'בהמה' נפקא אלא מ'כל' נפקא, אכן נראה כוונת מהרש"א ברש"י דבא לאפוקי דלא דרשינן 'בהמה בבהמה' (ושדינא בהמה דרישא אבהמה דסיפא) אלא דרשינא 'כל בבהמה', וכמפורש ברש"י דהכי דריש 'כל מפרסת פרסה בבהמה תאכלו'

בשחיטת אמו, אי הוי סברא וגדר מסוים או היתר בעלמא מגזירת הכתוב, והאריכו למעניתם בראיות ובחילוקים, ראה מה שכתבו בלב אריה (חולין עד. ברש"י ד"ה דעובר) צפנת פענח (מאכ"א פ"א ה"ו ופ"ה ה"ט) אור שמח (מקוואות פ"א ה"ח אות ג בהגהה) אתון דאורייתא (כלל יד) זרע אברהם (זעמבא, ס' ב) אמרי משה (סימן ד) שערי יושר (שער ב פרק כב) קובץ עניינים (חולין לב: ד"ה אך, וע"ע בשיעורי הגר"א וסרמן סימן יג) נאות יעקב (שפירא ס' כב) חזון יחזקאל (תוספתא חולין פרק ד, ועי' במכתבו שבסו"ס ח' מרן ר"ז הלוי) ועוד, ואף התחברו ספרים שלמים על כל סוגיא דידן, ולא סיפק ביד יד כהה לירד אל העיון כדבעי בהאי מילתא, וארשום ואסדר תמצית הענין כפי הישג ידי לע"ט עתה, ועוד חזון למועד, והרוצה להרחיב הנה תורה מונחת וספרים פתוחו והיה כל מבקש ה' יבוא ויטול כתאוות לבו.

ד. הוכחות שאין נחשב שהעובר עצמו נשחט

והאחרונים הוכיחו מכמה דוכתי שאין גדר ההיתר לומר שנחשב שהעובר נשחט, חדא דהא דעת רוב הפוסקים (פיהמ"ש לרמב"ם פ"ד מ"ה, או"ז ח"א ס' תמ בשם ר"ש בר נטרונאי, הר"ן כאן, שו"ת הרדב"ז ח"א ס' קצ, ועוד) שעובר טריפה נמי נותר בשחיטת אמו, ושנית שמבואר במשנה (עד. הנ"ל) שגם אם נמצא העובר מת בתוך מעי אמו הותר הוא בשחיטתה, אע"ג שבטריפה ובמת לא מהני שחיטה להתירם, ושלישית מצאנו במשנה לעיל (סח.) שגם אם נחתכו אברים מן העובר והם בתוך מעי האם נותרים הם בשחיטתה, אע"פ שכמובן לא שייך שחיטה כלפי אבר המנותק מהגוף. ואמנם כל הוכחות אלו מראות שאין הפשט שנחשב העובר שנשחט בסימניו, אבל נראה שאין הכרח מזה שגדר הדין כאן הוא היתר בעלמא או דהוי מין בפני עצמו, דלעולם אפשר שההיתר הוא שמייחסים לעובר את שחיטת האם, ורק שלא נחשב שנשחט בסימניו, אלא גדר הדבר שהוא כאבר של הבהמה הניתר בשחיטתה, ולכן לא אכפ"ל שהוא טריפה וכדו' דאעפ"כ כל שהוא בכלל הבהמה מתירתו השחיטה, וכל שכן הוא מאבר המדולדל בבהמה שניתר בשחיטתה (חולין עג.) ודו"ק.

ולכאורה זהו המכוון בדברי הרמב"ם שכתב לגבי איסור 'אותו ואת בנו' (פ"ב שחיטה ה"י) 'מותר לשחוט את המעוברת, עובר ירך אמו הוא'. ומבואר שהיה מקום לאיסור לשחוט מעוברת משום שבזה נחשב שהוא שוחט אמה ובנה (ורק משום שהעובר הוא כמו ירך אמו אין בזה בעיה), ואילו גדר היתר בן פקועה היה מצד היתר בעלמא שחל עליו או שנחשב כמין בפני עצמו שאינו מחויב בשחיטה, מה הצד לומר שיהיה בזה איסור 'אותו ואת בנו', אלא מוכח שדעתו שהעובר נחשב כנשחט ע"י שחיטת אמו, ולהכי היה צד לאסור זאת מדין 'אותו ואת בנו' וקמ"ל שכיון שהוא נחשב כמו ירך אמו אין כאן אלא שחיטת גוף אחד גדול. ובפשטות מוכח שאין גדר הדבר שהעובר נחשב שנשחט בסימניו, שהרי אז שוב היה לנו לאסור זאת מצד 'אותו ואת בנו', אלא זה רק שהעובר הוא כאבר גרידא שניתר בשחיטת האם. [אכן אולי אפשר לדחוק דהגם שגדר הדבר ששחיטת האם נחשבת גם שחיטה של העובר וכאילו העבירו סכין על סימניו ושחטוהו כראוי, בכל זאת אין כאן איסור 'אותו ואת בנו' כיון שאין כאן מעשה שחיטה נוסף אלא כל מה שמתייחסת אליו השחיטה הוא משום שהוא טפל ומקושר לאמו ולהכי לא שייך לאסור זאת מצד או"ב. אכן אם באנו להמציא גדר שנחשב העובר שנשחט בסימניו, כדי ליישב זאת גם אם עובר לאו ירך אמו, הנה ברמב"ם כאן מפורש איפכא, שזה רק משום שהוא ירך אמו].

שו"ר מובא, שבשו"ת בית יצחק (אה"ע סימן נד אות ז) תמה דמשמע דלמ"ד עובר לאו ירך אמו ישאר איסור אותו ואת בנו, וא"כ אמאי לא מוזכר שרבי יוחנן דס"ל 'עובר לאו ירך אמו' לית ליה הך דינא דחכמים דמתניתין (פ"ד מ"ה), ותירץ דמ"ד 'עובר לאו ירך אמו' מפרש גדר דינא דבן פקועה כהצד השני שהבאנו דאיכא גז"כ דניתר בלא שחיטה. ועיין באבי עזרי (פכ"ה)

ובכן, הצד שיש כאן גדר מסוים שהועילה לו שחיטת אמו, בו גופא יש שתי דרכים. דרך ראשונה, דאמרין בהא 'עובר ירך אמו' (ואף למ"ד בעלמא עובר לאו ירך אמו, הכא גלי קרא דלענין זה חשיב ירך אמו) ואם כן העובר נחשב כאבר מאברי אמו, ולהכי הותר ע"י שחיטתה כמו שהותרו כל אבריה באכילה. ודרך שניה, דלעולם מתייחסים לעובר כדבר בפני עצמו ואינו כאבר של הבהמה הניתר בשחיטתה, אך מכיון שהוא בתוך הבהמה, התחדש כאן גדר במעשה השחיטה, שהוא מתייחס גם אל העובר באופן פרטי, ונחשב כאילו שחט אותו עצמו בסימניו. וכנגד שני צדדים אלו שמשייכים את השחיטה אל העובר (בין אם זה בתור אבר של הבהמה בין אם הוא כבע"ח שלם שנשחט) יש את הצד שהגם שלא נחשב כנשחט בכל זאת יש גדר של היתר שחידשה התורה בשחיטת האם, וגם בזה גופא יש לומר שני דרכים, דרך ראשונה, שהוא חלות היתר בעלמא, שהשחיטה מתירה את האיסורים שעל העובר, ודרך שניה היא שבזה הוי השליל כמין בפני עצמו המותר באכילה בלא שחיטה, וכמו שמצאנו (חולין כז:) שדגים אינם צריכים שחיטה, שמעיקרא התירם תורה לאכילה בלא שחיטה.

ה. יבאר שנחלקו אמוראים בחקירה זו

ובכמה מקומות בגמרא מצאנו התייחסות לצדדי החקירה, וכדלהלן. הנה מבואר בברייתא (עד:) שכשם שפליגי רבי יהודה ורבי מאיר אם בן פקועה מותר באכילה בלא שחיטה נוספת, כך פליגי אם החלב והגיד שלו מותרים. ובדעת רבי יהודה המתיר, נחלקו אמוראים האם גם לענין דמו אמרינן שפקע ממנו איסור כרת ואין בו אלא איסור לאו, עיי"ש. והנה אי נימא דאיכא דין היתרא מיוחד בהך בן פקועה, יש לבאר שכשם שהותר באכילה בלא שחיטה כך גם הותר חלבו וגידו, ואי הוי מין נפרד, גם כן י"ל שבאותו מין אין איסור חלב וגיד וכמו בדגים, אבל אי נימא דהוי כשחוט א"כ צריך ביאור מה יהי הך שחיטה להתיר חלבו וגידו, ובשלמא אי מה דהוי כשחוט הוא משום דהוי חלק מאמו וכאבר מאבריה אם כן מובן קצת שהחלב והגיד שלו אינם של בריה בפני עצמו אלא הוו כחלב וגיד שבאבר אחר של האמא שאינו נאסר. ואולם יעוין בגמרא להלן (עה.) שהביאה (מהתו"כ ויקרא דבורא דנדבה פרק יד) דרשה שהחלב הוצא מכלל שליל, ומאידיך ראה ברש"י לעיל (עד. ד"ה ומוציא) מה שחילק בין חלב לדם, ודו"ק.

עוד מצאנו שנחלקו בגמרא (עד:) באופן שנגעה טומאה בבהמה אחר שנשחטה והעובר מונח במעיה, שלרבי יוחנן מונים בו ראשון ושני, ופירש"י דס"ל דתרי גופים ניהו וא"כ הבהמה שנגעה בטומאה היא ראשון והעובר הוא רק שני לטומאה, אבל ריש לקיש סבר שאין מונים בו ראשון ושני אלא הוי כאגוז המתקשקש בקליפתו, ופירש"י שהבהמה שומר שלו והוו כדבר אחד. ובהמשך פליגי נמי לענין הכשר טומאה, שרבי יוחנן לשיטתו דתרי גופים ניהו, א"כ הגם שהוכשרה הבהמה לא הוכשר בזה הולד, ואילו לריש לקיש אם הוכשרה הבהמה הרי שהוכשר הולד עמה וממילא כל בהמה שנשחטה והוכשרה בדמה גם הולד הוכשר לטומאה, עיי"ש.

והנה יש חידוש בעצם הדבר שבן פקועה חי מקבל טומאה, ואכן בהמשך (עה.) הביאו שנחלקו תנאי בברייתא, שלדעת רבי יוסי הגלילי מטמא

מטומאת מת) שהעלה דרבי יוחנן ס"ל דהוי גז"כ שניתר בלא שחיטה, מהא דאמר בבכורות (כב.) דאם העגיל ראש כפיקה לית ביה שחיטה, ונמצא דר' יוחנן לשיטתו. ועיי' בבית יצחק שביאר לפי דרכו דעת הרמב"ם שהחלב אסור לאחר שחיטה, משום דלדבריו הגדר דכאילו נשחט ד'עובר ירך אמו' והמתירים את החלב סברי ד'עובר לאו ירך אמו' דאז גדר ההיתר שניתר בלא שחיטה והו"ה דהחלב מותר. ולכאורה לולי הראיות הנ"ל, מצד עצם הקושיא במה שאמר הרמב"ם שהיתר העובר הוא בגלל שנחשב ירך אמו, יש ליישב (ושו"ר שכן הסיק הבית יצחק שם) דלא תלי בפלוגתא הכללית אי עובר ירך אמו, אלא לענין שחיטה לכו"ע חשיב ירך אמו, וצ"ע בזה.

ה. תרי גוונא בן פקועה השונים בגדרם וטעמם

אולם יש מקום לומר שמכל הני דוכתי דלא שייך בהו היתר שחיטה, כדוגמת עובר טריפה ועובר מת ואברים שנחתכו מהעובר במעי אמו, אין ראיה שזה הגדר לעובר חי בר קיימא, אלא אפשר שיש כאן שני גדרים נפרדים, וכפי שראיתי מובא שחילקו האחרונים (לב אריה וצפנת פענח וזרע אברהם המצוינים לעיל אות ב) שבן שמונה חי או מת וכן בן תשעה מת, שאין שחיטה שייכת בהם, זהו ההיתר בעלמא הנלמד מ"כל בבהמה תאכלו", ואילו בן תשעה חי שההיתר הוא משום ארבעה סימנים שהכשירה בו תורה (ראה להלן במוסגר מהגמ'), הרי זה כאילו נשחט. וכבר מצאנו זאת במשנה, שרבי מאיר מחלק בזה, שהגם שסובר שאם מצא בה בן תשעה חי הרי הוא טעון שחיטה ודלא כחכמים הסוברים ששחיטת אמו מתירתו, בכל זאת מודה שאם מצא בה בן שמונה אפילו חי או בן תשעה מת הרי הוא מותר בלא שחיטה. ולהאמור היינו משום שרבי מאיר חולק על גדר אחד ומודה בגדר אחד, כלומר דלשיטתו איכא להך היתרא בעלמא בבן פקועה אבל ליתא להא דחשיב כאילו נשחט בעצמו.

וצריך להוסיף בזה ביאור, דלכאורה עכ"פ גם בבן תשעה חי נימא להך היתרא בעלמא דמהני בבן שמונה או במת אע"ג דאינו בן שחיטה, ומאי גרע בן תשעה חי שהוא גם בר שחיטה. על זה יש לומר, דאכן בן תשעה חי גרע וחמיר טפי, יען שהוא נחשב כמו חי ולכן זוקק הוא שחיטה לעצמו (ואולי זה מתחדש אח"כ כשיוצא לאויר העולם), ובזה סובר רבי מאיר דלא מהני ליה שחיטת אמו שנייחס אותה אליו, ורבנן פליגי דחשיב כאילו גם הוא נשחט, אבל בעובר מת או שאינו בן תשעה וכדומה, מודה רבי מאיר שהוא מותר, ולא משום שנחשב שנשחט, שהרי כאמור לית ליה לרבי מאיר הך גדר, אלא משום שכיון שאין לו חיות וחשיבות בפני עצמו, הרי הוא נותר עם האם וכמו אחד מאבריה. שוב בינות', דאפשר דכיון שאינו בגדר חי הרי הוא כ'מין פחות' וכדגים שאינם צריכים שחיטה, משא"כ בן תשעה חי אין להחשיבו כמין אחר. ועכ"פ הפשטות נוטה שהחילוק הוא שזה נחשב כאבר האם וניתר בשחיטתה וזה בעי שחיטה לעצמו.

[וראיתי בזה תוספת דברים, דהנה נחלקו האמוראים בגמרא (עה.) בדיון השוחט את הטרפה ומצא בה בן תשעה חודשים חי, שלדעת רבי אמי הדבר נתון במחלוקת ר"מ וחכמים לאידך גיסא שלדברי האוסר מתיר ולדברי המתיר אסור, דהיינו לר"מ האוסר את השליל באכילה עד שישחטנו ולא מהני ליה אמו א"כ הכא לא אכפ"ל מאמו ולכן יש להתירו בשחיטה, ואילו לדברי חכמים שמתירים את השליל בלא שחיטה משום דמהני ליה שחיטת אמו א"כ הכא שאמו טריפה ושחיטתה פסולה לא תהני ליה הך שחיטה וגם לשחוט אותו בעצמו לא יהני כיון שהוא תלוי באמו, ורבא אמר שגם לדברי המתיר בכשרה מותר הולד בטרפה בשחיטת עצמו, משום שארבעה סימנים אבשר ביה רחמנא וא"כ לא בעי שישחוט בשני סימני האמא אלא מהני לשחוט בשני סימני השליל עצמו.

ולקמן (פה:) אשמועינן הגמרא שהשוחט טריפה אין בנה נותר מדיון 'בן פקועה' לפי שאין שחיטתה מתירתה באכילה ואע"ג שהיא מטהרתה מידי נבילה. וצ"ב מאי ס"ד שיהא נותר בשחיטת אמו הטרפה שהיא עצמה לא ניתרת, ואם משום טהרתה מאיסור נבילה, הרי היא עצמה לא ניתרת לאכילה בשחיטתה אע"ג שנטהרת מאיסור נבילה. ועמד בזה ידידי הרה"ג

חיים אזולאוס שליט"א במחשבת חולין (שם עמ' רה מדפה"ס) דלכאורה י"ל דהיינו משום שגדר איסור טריפה אינו חיסרון בשחיטה אלא הוי איסור חדש, ולהכי הגם שאין האם ניתרת בכל זאת מהני הך שחיטה לעובר. ואמנם הגרי"ז (בחלק המכתבים עמ' עט) הביא בשם אביו הגר"ח שטריפה הויא חיסרון בשחיטה, וכן מוכח בהגהות רעק"א (י"ד סי' יג ס"ק ז) עיי"ש. ויש לומר דאכן זה התחדש במסקנת הגמרא, ולהכי בהמה טריפה אין בנה נותר בשחיטתה. ושוב כתב לתלות הדבר בחקירה דידן, דאי נימא שהעובר נותר כאחד מאבריה, א"כ אף אי נימא דטריפה אי"ז פסול בשחיטה, מ"מ אין הולד נותר, דלא יהא טפל חמור מן העיקר, אבל אי נימא דאיכא שם שחוטתה על העובר וכאילו נשחט בנפרד בסימניו, א"כ אילו טריפה היה איסור צדדי ולא בשחיטה היה לנו להתיר את העובר שבו כאילו נעשתה שחיטה כראוי ואינו טריפה, וע"כ למהלך זה הגדר הוא כהגר"ח שטריפה הוא פסול בשחיטה ולהכי הך שחיטה אינה מתירה את העובר אפילו שהוא עצמו אינו טריפה, ודו"ק.

והנה התוספות שם (ד"ה אימא) הקשו אמאי נקט דוקא בן תשעה חי ולא נקט בן תשעה מת או בן שמונה, ותירצו דבכה"ג פשיטא דהוי ירך אמו שהיא טריפה. והרשב"א נקט שבבן שמונה חי או בן תשעה מת, כיון דלא מהני שחיטה לעובר פשיטא דלא מהני שחיטת אמו שהיא טריפה, אבל בבן תשעה חי כיון ששייך בו שחיטה סלקא דעתין דשחיטת האם כמאן דשחט לבן דמי, ואע"פ דשחיטה שאינה ראויה היא לגבי האם, מ"מ כיון דלר"מ הוה שחיטה תהני להאכיל את הבן על ידה, קמ"ל. ובביאור דעת הרשב"א כתב השחיטת חולין (סו). שעולה מדבריו דהא דבן פקועה נותר בשחיטת אמו איכא ב' היתרים, דבבן תשעה חי ההיתר הוא משום דנחשב שנשחט, ובבן שמונה או בבן תשעה מת ההיתר הוא מגז"כ ד'כל בבהמה תאכלו'. עד כאן מה שמצאתי במחשבת חולין (ובעיקר איסורא דשליל הנמצא במעי טריפה, יל"ע בהגהות רעק"א לשו"ע י"ד סי' יג ש"ך ס"ק יא וקהלות יעקב סי' כ אות א ושו"ת שבט הלוי ח"ב ס"ה א"ה), והן הן הדברים.

עוד מילתא טבא ראיתי בזה, והיא שיטת ראב"ה שקיבל מאביו רבינו יואל (הובא בהגהות אשרי פ"ד ס"ה), שיש אופן אשר יצא קרח מכל הצדדים, והיינו שהגם שהשוחט בהמה ומצא בא שליל בן תשעה חודשים מת או בן שמונה חי או מת הרי זה מותר אף שהוא טריפה, בכל זאת אם מצא בה בן תשעה חודשים חי טריפה אין שחיטת אמו מטהרתו ונאסר. הרי שטריפה מהוה חסרון דוקא בשליל חי, וצריך ביאור מאי שנא (והרדב"ז סי' אלף תקנט נקט דראב"ה איירי שנעשה טריפה לאחר שחיטת אמו ונאסר מדרבנן עיי"ש). וביאר בבכור שור (במשנה כאן עד. ועיי' גם במגד שמים - גולת הזהב סי' יג ס"ק ד) שבן תשעה מת ובן שמונה אפילו חי נחשבים כאחד מאברי האם, וגדר היתרו לאכילה הוא 'שאינו טעון שחיטה כלל', ולכן אין כל חסרון בכך שהוא טריפה, אך בן תשעה חי הרי הוא בהמה בפני עצמו ו'טעון שחיטה', ומה שמותר באכילה ללא שחיטה הוא משום ששחיטת אמו מועילה לו 'כאילו שחט את סימניו' וכדברי רבא (עה.) 'ארבעה סימנים אבשר ביה רחמנא', ולכן כשנמצא טריפה אסור באכילה כמו כל בהמה טריפה שנשחטה. ונפלא].

ובהנך שני גדרים ייתכן ליישב דברות רש"י (הנ"ל אות א) שהביא שני לימודים, ולכשנדקדק נראה ששינה בלשונו ממקום למקום, שבפרשת שמיני כתב שהדרשה היא 'להתיר את השליל הנמצא במעי אמו', ואילו בפרשת ראה כתב שהדרשה היא 'שהשליל נותר בשחיטת אמו', ולהאמור הדרשה הראשונה היא הך היתרא דבן שמונה וכדומה שאין לו חיות לעצמו ואינו זקוק לשחיטה ובו נאמר היתר בעלמא מצד מה שהוא נמצא במעי אמו, אבל בפרשתו איירי בבן תשעה חי שבו לא יהני היתר בעלמא שהרי מצד עצמו זקוק הוא לשחיטה ולהכי בעינן ללימוד נוסף שניתר הוא בשחיטת אמו כלומר שהשחיטה שלה מתייחס גם אליו. ואפשר דלהכי בפרשת שמיני הלימוד הוא מהייתור כיון שבאים להתיר איזה דבר להחשיבו כמין חדש (וכמו ילפותא ד'השסועה' בחולין ס:.) וזהו ייתור, משא"כ בפרשתו ילפינן ממשמעות שבן תשעה מהני ליה שחיטת האם

וראה לאברך המופלג הרה"ג יוסף וייס שליט"א בספרו מלאכת יוסף (בפתיחה לחלק בן פקועה) מה שהרחיב בענין זה (בפרט ע"פ התו"כ), ובנה וסתר וסיתת וכייר, וצריך להתיישב עוד בכל זה.

ג. גדר חיוב שחיטה מדרבנן בהפריס ע"ג קרקע

כבר הבאנו (במוסגר בריש המערכה) להק דינא דבן פקועה שהפריס על גבי קרקע, שלדעת חכמים הוא טעון שחיטה, והיינו מדרבנן משום דאתי לאחלופי לאכול בהמה בלא שחיטה. ובגדר 'הפריס' כתב רש"י שם (ע"ה): שעמד על פרסותיו וכיוון שהלך טעון שחיטה, וצריך ביאור בלשונו שמגדיר תיבת 'הפריס' דהיינו 'עמד' ואח"כ מבאר שהחיוב הוא משום ש'הלך', ואולי יתכן לדחוק ש'הלך' אינו בדוקא, אלא מהני בין אם עמד במקומו בין אם מיד כשנולד לא עמד על מקומו אלא התחיל ללכת, ולאפוקי היכא שנמלט מרחם אמו ונפל ישירות לקרקע כרע רבץ ולא קם, דכהאי גוונא לא אתי לאחלופי בבמה רגילה. ובזה יש ליישב דברי רש"י לעיל (נא: ד"ה כגון שהפריס ע"ג קרקע, שפירש 'נער לעמוד ותחב פרסותיו לעמוד', ולא הזכיר הליכה, ודו"ק. אולם ראיתי מביאים דמהתם מעיקרא לא קשה, כיון ששם מדובר לענין חשש טריפה מחמת ריסוק אברים ע"י כותלי הרחם, ולזה מביא שם רש"י גבי נפולה שאם עמדה מנפילתה כבר אין חשש לריסוק ואינה צריכה שהייה מעת לעת. ולמעשה, הכרתי (י"ד סי' יג ס"ק ג) העלה להחמיר בזה שבעמידה בלבד חייבים לשוחטו.

ובחידושי הגרי"ז (בכורות ו). חקר בגדר חיוב השחיטה שתיקנו בהפריס ע"ג קרקע, האם זה רק דין שחיטה גרידא להתירו באכילה אבל לכל מילי חשיב כשחוט אף מדרבנן, או דילמא מדרבנן החשיבוהו כאינו שחוט כלל וממילא לכל מילי בעי שחיטה. ונפקא מינה לענין טומאת נבילה בעובר זה, שאם הוא כשחוט לכל מילי ורק שהצריכו בו שחיטה להתירו לאכילה א"כ עכ"פ אינו נבילה, אבל אם מדרבנן עשאוהו כאינו שחוט כלל א"כ כשמת קודם שנשחט הרי הוא נבילה מדרבנן. והביא מש"כ הרמב"ם בהלכות אבות הטומאה (פ"ב ה"ז) שהשוחט את הבהמה ומצא בה בן תשעה חי וכו' אם מת קודם שיפריס על גבי קרקע הרי הוא טהור, ומדוקדק שאם לא הפריס על גבי קרקע אזי מדרבנן הוי כנבילה לטומאה, ומבואר דלכל מילי חשיב כאינו שחוט ודין נבילה בו. ומאידך כתב להוכיח מהרשב"א דלכל מילי הוי כשחוט ורק דבעינן ביה מעשה שחיטה בעלמא, כדלהלן.

דהנה מבואר בגמרא ורש"י (ע"ה ד"ה דנפל) שבן פקועה שהפריס ע"ג קרקע וטרף אותו זאב צריך הוא שחיטה ומועילה היא לו, ודייקו התוספות (שם) והרשב"א (שם) מדבריו שהגם שנולדו בו סימני טריפה אינם אוסרים אותו, וביארו שזה משום שכל דין שחיטתו הוא משום 'מראית העין' שיחשבו שבהמה רגילה א"צ לשחוט וכאן אמרין שמי שלא ראה שזה בן פקועה גם לא ראה שנטרף, ועפ"ז כתב הרשב"א (כן הסיק בתוה"ב ב'ה) דלא אכפ"ל בהך שחיטה אם הסבין פגומה או שהשוחט החליד או דרס. אבל הרא"ש (פ"ד ס"ו) כתב שכל שהפסול הוא במעשה השחיטה, אי"ז נחשב כלל שנשחטה, ולהכי לא מהני, ורק כששחט כראוי אז מהני הגם שהבהמה טריפה (ועי' במוסגר שבאות הקודמת, חקירה אי טריפה הוי פסול בשחיטה, ודו"ק). ובדעת הרשב"א צ"ב איזה שחיטה יש בסבין פגומה וכדומה שלפי הדין זו שחיטה פסולה ולכאורה אינו אלא כמעקר ונוחר, ומזה הוכיח הגרי"ז שגם מדרבנן הך בן פקועה הוי כשחוט ורק דבעינן 'מעשה שחיטה'. ויש להרחיב ביאור הדבר, שיש מציאות של שחיטה ויש עוד פרטי דינים שנוספו בה כדי שתחשב כשירה, וכל שיש כאן מצב כללי של שחיטה שאינו נראה כעיקור ונחירה, הרי מתקיים המעשה שחיטה ולא אכפ"ל שאינו כפי הדינים האמיתיים, כיון שבאמת הך ולד הוי כשחוט בשחיטת אמו, (שו"ר מש"כ הפר"ח המובא באות הבאה) דו"ק ועיין.

ה. ברכה על שחיטת ב"פ ועל הדלקת נ"ח משום חשד

הפרי חדש (י"ד סימן יג ס"ק ה) אחר שהביא הפלוגתא הנוכרת, שלדעת הרא"ש (הנ"ל) והר"ן (כה: מדפי הרי"ף) והרא"ה (בבדק הבית ב"ב ש"ה, ס: טרפות שמחמת שחיטה) כגון שעשה אחד מחמישה דברים המפסידים

השחיטה וכיצא) כאילו לא שחט ומדרבנן נאסר הך בן פקועה, ואילו לדעת הרשב"א אפילו החליד או דרס או שחט בסבין פגומה כשר לפי שאין הרואה יודע. כתב דנפקא מינה נמי מהך פלוגתא, אי מברך על שחיטתו או לא, דלדעת המצריכים שחיטה כתיקנה משמע ודאי שיברך על השחיטה דהא מצוה דרבנן היא ואדרבנן מברכין (שבת כג.). ואילו לדעת הרשב"א כיון שאין כל דיני שחיטה נוהגים בו נראה שאינו מברך. אך שב והקשה שהרי מצאנו לרשב"א גופיה בתשובה (ח"א סימן תקכה) שכתב דבן פקועה שהפריס על גבי קרקע דמצוה של דבריהם היא ומברכים על שחיטתו. וכתב שאפשר שטעמו דכיון דמצוה לשחוט מדרבנן, לאפוקי נחור ועיקור דאף לדידיה לא מהני, אם כן שייך שפיר לברך וציונו על השחיטה אע"פ שאין כל דיני שחיטה נוהגים בו.

והביא הפר"ח למש"כ הר"ן בהלכות חנוכה (שבת י. מדפי הרי"ף) גבי חצר שיש לה שני פתחים, דכיון שאינו מדליק אלא משום חשדא, אינו מברך אלא על הדלקה בפתח אחד. וכתב דלהאמור ליתא לדבריו, דכיון דמדרבנן צריך להדליק, אע"פ שלא הצריכו להדליק אלא משום חשדא דעלמא, מצוה דרבנן היא ומחייב לברוכי עלה. אכן הפלתי (שם ס"ק ד) כתב לחלק בין הדברים, ששם זה משום חשדא והכא זה משום מראית עין. ובשו"ת כת"ס (י"ד סי' קמו) כתב שזה חילוק דחוק, וכן החיד"א בברכי יוסף (שם ס"ק ה) כתב שאינו מחזור. אך ראיתי מבארים, שמראית העין היינו שהרואים עלולים לטעות ולחשוב שהדבר מותר וכדומה ויעברו על איסור, וא"כ כמו שמברכים על כל תקנה דרבנן שהיא לעשות סייג לתורה (עי' מו"ק ה. ויבמות כא.) שהאדם לא ייכשל, כך יש לברך על סייג שעושים שאחרים לא יטעו ויכשלו מחמתו, משא"כ חשד שזה רק ענין של 'לזוט שפתיים' לצאת ידי הבריות, על זה לא תיקנו לברך. אולם החיד"א הוסיף להעיר שהרשב"א בתשובה זו עצמה אמרה גם גבי חלה שמפריש מעיסת ארנונה, והתם נראה (בפסחים ו.) דהוי נמי משום חשדא, וכדמוכח מתשובת הרשב"א (סימן שמ), ובכל זאת כתב הרשב"א שיברך, וצ"ע.

אכן עוד כתב הפלתי לחלק בזה, שלגבי הדלקת נר חנוכה, גדר הדבר הוא שלא יברך בשני פתחים, רק בפתח אחד, ומוציא חבירו, דכיון דהוא משום חשדא, הני שני פתחים שייכים בהדי, וכחד יחשב, ומברך על אחד ופטר חבירו. משא"כ כאן לא נוכל לפטור אותו כלל מברכה, שהרי מקיים מצוה דרבנן. והחיד"א קודם שראה לפלתי כתב נמי תירוץ זה מדנפשיה, שהר"ן איירי דווקא גבי נר חנוכה, ששם כבר מדליק בפתח אחד ובו מקיים מצוה העיקרית בו בפרק ומברך עלה, ולכן לא מברך על תוספת שאינה מדינא כי אם משום חשדא, אלא מברך על העיקר והן פטר את הטפילה, והגם שהפסיק בינתיים לא מברך אתניא, משא"כ בבן פקועה דעל הרוב שחט לו לבדו ובו בפרק אין כאן מצוה עיקרית, שפיר יש לו לברך. וראיתי שיש שהעירו, דמ"מ מלשון הר"ן שאמר שאין לברך על חשד, משמע שאפילו היה רק הדלקה אחת לא היה מברך על זה. ואין דקדוקם נכון, כי לשון הר"ן "ומסתברא דכיון שאינו מדליק אלא משום חשדא לא מברך אלא אחד פתחא", ולהאמור י"ל דאסיפא סמין דבחדא אינו מברך אלא על פתח אחד אבל לא שיבטל הברכה לגמרי, ודו"ק.

וראה בתוך דברי החיד"א שכתב, "ונהירנא שראיתי בספרי האחרונים 'בני חיי' ו'שמלה חדשה' ו'חך לישראל' שחילקו בין זו לההיא דשני פתחים, ולעת הלום לא שכיח גבאי הני ספרי דבי רב", וצריך לעיין בהני ספרי מאי קאמרי. עוד יש לציין שהכת"ס גופיה כתב לחלק בין ברכת 'על' שהיא מתייחסת לכללות המצוה ולא למעשה המצוה הספציפי שעוסק בו כעת, ולהכי שייכא גם במצוה שאינה אלא משום חשד, וזה מה שכתב הרשב"א שמברכים 'על' מצות שחיטה, משא"כ הר"ן איירי בהדלקת נר חנוכה שמברכים 'להדליק' נר חנוכה, ובזה מתייחסת הברכה למעשה שעושה כעת, ולהכי כל שמדליק רק משום חשד אין ראוי לברך. ומצאתי לבנו בשו"ת שבט סופר (או"ח סימן ג) שהקשה לו הרב השואל, הרי הרשב"א באותו תשובה איירי בעיסת ארנונה שמברך בה בנוסח 'להפריש' וא"כ היאך מברך בחדש (וכעין קו' הברכ"י על הפלתי), עיי"ש מה שדחק ואין דבריו מובנים. ואח"כ כתב לחלק דהרשב"א איירי בחשדא דאורייתא שאינו שוחט ואינו מפריש חלה משא"כ בנר חנוכה דהוי רק חשדא דרבנן, אך חזר בו כיון שבחלת ארנונה משמע ברשב"א דאפילו בחלת חו"ל נמי מברך אף שאינה אלא דרבנן והאידינא אפי' בארץ ישראל (כמש"כ בי"ד סי' שכב סעיף ב) עיי"ש (אכן לכאוי יש לחלק דהתם הוי דבר שעיקרו דאורייתא משא"כ בנר חנוכה). ויעיין עוד לריש גלותא דבבל בשו"ת רב פעלים (ח"א י"ד סימן לו וח"ד י"ד סימן מ) מש"כ בענין זה, וכאן עמד קנה.